

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ PROBLEMS OF POLITICAL SCIENCE

FTAMP 11.01.33

<https://doi.org/10.51889/2550.2022.95.44.002>

Б.Д. Мырзабаева^{1*}, Ғ.Т. Абдыханова¹, А.Ж. Нусупова¹, Ж.Б. Жауыншиева²

¹ М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
Тараз қаласы, Қазақстан Республикасы

² Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚАЗАҚ ӘЛІПБИІНІҢ ЛАТЫН ГРАФИКАСЫНА ӨТУІНІҢ САЯСИ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада қазақ әліпбиінің латын графикасына көшуінің саяси аспектілері қарастырылған, сонымен қатар қазақ қоғамының ұлттық тілдің латын әліпбиіне көшуіне қатысты әртүрлі пікірлері берілген. Бізге мәлім болғандай Қазақстан тәуелсіздігін алған уақыттан бастап латындандыру төңірегінде тіл реформасының қажеттілігі туралы кеңінен пікірталас жүріп жатыр. Бұл мәселе бойынша қазақ қоғамының қоғамдық пікірін авторлар шартты түрде екі топқа бөліп қарастырады: бұл реформаны қолдайтындар латындандыру Қазақстанның түркітілдес елдермен интеграциялануына ықпал етеді деп есептейді; тағы бір топтың пікірінше қазақ тілінің латын әліпбиіне көшуіне қарсылық білдіріп, латынға көшу қазақ халқының мәдени мұрасын жоғалтуға әкеп соқтырады деген пікірді алға тартады. Авторлар латын графикасына көшудің терең тарихи мәні бар деген қорытындыға келеді, авторлардың айтуынша, қазіргі цифрлық технологиялар дәуірінде елімізге тілдік жаңғырту ауадай қажет.

Түйін сөздер: қазақ тілі, латындандыру, емле, кириллица, интеграция, әліпби, ұлттық бірегейлік, саяси аспектілері.

B. Myrzabayeva^{1*}, G. Abdykhanova¹, A. Nusupova¹, Z. Zhauynshiyeva²

¹ M.Kh. Dulaty Taraz Regional University
Taraz, Republic of Kazakhstan

² Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Republic of Kazakhstan

POLITICAL ASPECTS OF THE TRANSITION OF THE KAZAKH ALPHABET TO THE LATIN SCRIPT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article discusses the political aspects of the transition of the Kazakh alphabet to the Latin alphabet, as well as presents various opinions of the Kazakh society on the transition of the national language to the Latin alphabet. As is known, from the moment of gaining Independence of Kazakhstan, there has been a wide discussion around the Latinization about the need for language reform. On this issue, the public opinion of the Kazakh society is conditionally divided by the authors into two groups: the group supporting this reform and believing that latinization contributes to the integration of Kazakhstan with the Turkic-speaking countries; a group that opposes the

transition of the Kazakh language to the Latin alphabet and claims that the transition leads to the loss of the cultural heritage of the Kazakh people. The authors emphasize that the transition to the Latin script has a deep historical meaning, and according to the authors, in the era of modern digital technologies, the country needs language modernization.

Keywords: Kazakh language, latinization, graphics, Cyrillic, integration, alphabet, national identity, political aspects.

Мырзабаева Б.Д.^{1}, Абдыханова Г.Т.¹, Нусупова А.Ж.¹, Жауыншиева Ж.Б.²*

*¹ Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати
г. Тараз, Республика Казахстан*

*² Казахский национальный педагогический университет им.Абая
г.Алматы, Республика Казахстан*

ПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПЕРЕХОДА КАЗАХСКОГО АЛФАВИТА НА ЛАТИНСКУЮ ГРАФИКУ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

В статье рассмотрены политические аспекты перехода казахского алфавита на латинскую графику, а также представлены различные мнения казахстанского общества о переходе национального языка на латиницу. Как известно с момента обретения Независимости Казахстана вокруг латинизации идет широкая дискуссия по поводу необходимости языковой реформы. По этому вопросу общественное мнение казахстанского общества авторами условно разделено на две группы: группу поддерживающих данную реформу и считающая, что латинизация способствует интеграции Казахстана с тюркоязычными странами; группу, выступающую против перехода казахского языка на латинскую графику и утверждающую, что переход приводит к потере культурного наследия казахского народа. Авторы подчеркивают, что переход на латинскую графику имеет глубокий исторический смысл, также по мнению авторов, в эпоху современных цифровых технологий стране нужна языковая модернизация.

Ключевые слова: казахский язык, латинизация, графика, кириллица, интеграция, алфавит, национальная идентичность, политические аспекты.

Кіріспе

Кеңес одағы ыдырағаннан кейін Қазақстан Республикасы өзінің егемендігін ала салысымен латын әліпбиіне көшу мәселесі қоғамда қайта қызу талқыға түсе бастады. Бұл бір жағынан Қазақстанның ұлттық мемлекетін қалыптастырумен тығыс байланысты болса, екінші жағынан оның түпкі астарында ұлттық бірегейлікті анықтау жатқан еді. Ұлттық бірегейлікті қалыптастыратын факторлар ретінде этнология ғылымында тіл, тарих, ұлттық құндылықтар мен ұлттық сана сезімді атауға болады. Аты аталған ұлттың негізгі қырларын айқындайтын белгілерді анықтап алмайынша, ұлттық бірегейлігімізді қайта қалпына келтіре алмайтынымыз анық. Сондықтан латын әліпбиіне өту, қазақ қоғамын орыстандырау саясатынан арылту мен жаңа саяси мәдениетті қалыптастырумен астасып жатыр. Осы турасында қазақстандық саясаттанушы ғалым Р.Қ. Қадыржанов былай дейді: «Бүгінгі күні қазақстандық қоғам екі түрлі таңдаудың алдында тұр: латын әліпбиін енгізу немесе кириллицада қалу. Латын әліпбиіне көшуді қолдайтындар түркі әлемімен жақындасу және бірігу арқылы Қазақстанда ұлттық бірегейлікті күшейтуге болады деп есептейді. Ал латынға қарсы топ кириллицада қала беру қажет, алпыс жыл бойында осы жазба түріне қоғам әбден бейімделді және оны өзгертіп латынға өтудің қажеті жоқ деп есептейді» [1, 199 б.].

Зерттеу әдістемесі

Аталмыш жұмысты жазуда алға қойған мақсаттарға қол жеткізу үшін әлеуметтік ғылымда кеңінен қолданыс тапқан әдістемелік тәсілдер қолданылды. Атап айтқанда тарихи әдіс, салыстырмалы талдау әдісі, жүйелік, әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері, контент-талдау

және интент-талдау әдістері қолданылды. Тарихи әдіс арқылы латын әліпбиіне осы уақытқа дейін көшкен түркі тілдес елдердің тарихи тәжірибиесін сараптауда артықшылықтары мен жіберген кемшіліктерін анықтауға мүмкіндік жасады. Бұл өз кезегінде Қазақстан тәжірибиесінде түркі тілдес елдердің латындандыру саясатындағы озық үлгілерін қолдануға және кемшіліктерін қайталамауға мүмкіндік береді. Түркі тілдес елдердің тәжірибиесін салыстыра отырып зерттеу ұқсас жақтарын анықтауға жағдай жасайды. Тағы бір баса көрсететін тәсіл – бұл бұқаралық ақпарат құралдарына контент-талдау әдісі латын графикасына көшуге байланысты қазақстандық қоғамдық пікірдің бағытын анықтауға және оларды жіктеуге көмектесті.

Нәтижелер мен талқылау

Қазақ тілінің латын әліпбиіне көшу мәселесі тәуелсіздіктің алғашқы жылдары, атап айтқанда 1990-шы жылдары көтеріле бастады. Кейбір посткеңестік кеңістікте орналасқан бұрынғы одақтас Өзбекістан, Әзірбайжан, Түркіменстан және Молдово сияқты елдерде латындандыру Кеңес одағы ыдырай салысымен басталды. Ең Әзірбайжанда тәуелсіздік ала салысымен тіл реформасын жүргізуді бастады. Бұл реформа әзірбайжан халқы үшін кеңестік санадан және кеңестік саяси мәдениет қалдықтарынан тазаруға көмектесті. Өйткен себебі кириллицамен бірге орыс мәдениеті мен тіліне деген қызығушылық та бірге кетті. Оның орнына түрік мәдениеті мен батыс өркениетіне деген қызығушылық туындай бастады. Жаңа әліпбиге өтуге байланысты кириллицада жазылған барлық кітаптар жас ұрпақ үшін латын графикасына ауыстырылып қайтадан басып шығару қолға алынды. Түркі тілдес елдер ішінде латын әліпбиіне сәтті көшкен елдердің бірі ретінде бүгінгі күні әзірбайжан тәжірибесін айтуға болады. Себебі халықтың толықтай бөлігі латын әліпбиін жазуда қолданады.

Келесі бір көрші түркі тілдес бауырас мемлекет Өзбекістан 90-жылдары тәуелсіздік алысымен латынға көшуді бастады. Алайда іс жүзінде бұл елде кириллицаны толықтай қоғамда қолданыстан шығара алмады. Бүгінгі күні латынмен бірге кириллица қоғамда қатар қолданылып келеді. Кеңестік уақытта білім алып, тәрбиеленген аға буын бұрынғыша үйренген кириллицаны күнделікті өмірде қолдануды қолдайды, себебі жаңа латын әліпбиіне өту бұл кеңестік ұрпақ үшін қиыншылықтар тудырып отыр. Тіпті билік органдары да ескі әліпбиді қызметінде кеңінен қолданады. Тек жас ұрпақ ғана латынға өту оңай қабылдап, тез арада меңгеріп кетті. Сондықтан Өзбекістан тәжірибесі көптеген шетелдік сарапшылар тарапынан сәтсіз тәжірибе ретінде бағаланып отыр. Алайда, тіл саясатын жүргізіп отырған елдегі бірқатар саясаткерлер уақыт өте келе латынның күшейетіндігіне, тек ұрпақтар алмасқан кезде ғана осы жағдайдың өзгеретіндігіне сенеді.

Түркіменстан да коммунистер дәуірі аяқтала салысымен латынға өтуді қолға алды. Бұл елде тіл саясатын билік тарапынан күштеп жүргізілуі нәтижесінде қысқа мерзімде латынға өту іске асты.

Негізінен тарихта түркі тілдес халықтарда латындандыру үрдісі (латинизация тарихы) өткен ХХ ғасырдың 20-30 жылдары бастау алған болатын. Бауырлас Түркия Республикасында араб әліпбиінен латынға көшу Мұстафа Кемаль Ататүрік билікке келе салысымен еуропаландыру саясаты аясында іске асты. Бұл түркі қоғамында бір жағынан араб тіліне негізделген ескі осман империясының мұрасынан біржолата бас тарту деп есептелініп, екінші жағынан ислам дінінен алшақтау деп танылып қарама-қарсылықтар тудырды. Дегенмен, Ататүрік үкіметінің табандылығы арқасында түрік қоғамы толықтай латын әліпбиіне өтіп, бүгінгі күні аталмыш тіл саясатының жемісін көріп отыр. Латыншаға толықтай өту сол кезде жаппай сауатсыз саналатын түрік қоғамы үшін өте қатты қиыншылыққа соқпады. Бұл тіл саясаты елде орныққа жаппай сауатсыздықпен күрес түрінде өтті. Түркияда Осман империясы кезінде жазылған мұралар бүгінгі күнге дейін латын графикасына ауыстыру жұмысы жүргізіліп келеді.

Ал Қазақстанда латын әліпбиіне көшу тарихын алып қарайтын болсақ, мүлдем басқаша және қарама-қайшы саяси жағдайлармен астасып жатқанын байқауға болады. XX ғ. 20-30 жылдарына дейін қазақ қоғамында араб әліпбиі еркін қолданыста болды. Осы тұста түркі халықтарының жаппай латын әліпбиіне өту себепті 1924 жылдары Алаш орда қайраткерлері бастаған кейбір қазақ зиялылары араб әліпбиіне сыни көзқараспен қарап, латын әліпбиіне көшу туралы қоғамға жиі ой тастай бастады. Осы тұста қазақ тілінің реформаторы саналған Ахмет Байтұрсынұлы бастаған бір топ қазақтандық ғалымдар өз еркімен қазақ тілін латын әліпбиіне бейімдеп, өздерінің нұсқаларын қоғамға ұсына бастады.

Алайда, Кеңестік отарлау саясатының Орталық Азия елдеріне тереңдеп енуі, орыс тілінің кең таралуына жол ашты. Осы орайда 1921 жылы «Республиканың мемлекеттік мекемелерінде қазақ және орыс тілдерінің қолданылуы туралы» № 19 жарлығы шықты. Осыған сәйкес республиканың барлық аймағында іс жүргізу, құжаттар айналымы орыс тілінде жүргізу міндеттелді. Қазақстандық қоғамда 1929 жылдан бастап он жыл көлемінде араб әліпбиі мен латын әліпбиі қатар қолданылып келгенімен, 1940 жылы қазақ тілі толығымен кириллицаға өтті. Бұл бастама 1940 жылы 13 қарашада ҚазКСР халық комиссары кеңесінің № 773 жарлығына сәйкес Жоғарғы Кеңестің бесінші отырысында «Қазақ жазуын латыннан жаңа орыс графикасы негізінде көшіру туралы заң» қабылданды. Заң талаптарын орындау үшін оқытушыларға барлық қалалар мен орталықтарда, елді-мекендер мен ауылдада 10 күндік курстар ұйымдастырылды [2, 56.].

Осылайша, өткен ғасырда отар елдерде Кеңестік империалистік саясат күшейіп тұрған тұста, қазақ жазуы кириллицаға өтті. Бүгінгі күні Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алған өз алдына егемен мемлекет. Ұлттық сана-сезім мен тарихи құндылықтарды қайта жандандыру мен ұлттық бірегейлікті қалыптастыру саясатын жүргізу латын графикасына оралу мәселесінің де бетін қайта ашты. Осы орайда Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев өзінің «Болашаққа бағдар – рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында «Біз қазақ тілін латыншаға біртіндеп көшіру жұмысын бастауымыз керек. Біз бұл мәселеге тәуелсіздік алған уақыттан бастап қоғамның қажеттілігін ескере отырып, жан-жақты дайындалып келдік. Латыншаға көшуде терең мән жатыр. Бұл ХХІ ғасырдың талабына сәкес қазіргі технологиялық орта мен коммуникация қажеттіліктерімен тығыз байланысты» – деп атап көрсетті [3].

Осы жылы Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 26 қазандағы «Қазақ тілі әліпбиін кириллицадан латын графикасына көшіру туралы» № 657 Жарлығы бекітілді. Осы жарлыққа сәйкес қазақ тілі әліпбиінің кириллицадан латын графикасына кезең-кезеңмен көшірілуін қамтамасыз ету мақсатында Үкімет алдына нақты тапсырмалар берілді [4]. Қазақстандық қоғам үшін әліпбидің ауыстырылуына деген қажеттіліктің астарында саяси-экономикалық аспектілер жатқаны белгілі. Қазақ халқының бірінші жазу графикасы ежелгі түркілер қолданған руна жазуларына негізделгені анық. Бұл көшпелі халықтың рухани қажеттіліктерін қанағаттандырып, ауыз әдебиетін ұрпақтан-ұрпаққа жекізуге ықпал етті. Кейініректе ислам діні өркениетінің Орталық Азияға кеңінен тарала бастауы, араб әліпбиінің қоғамға сіңуіне алып келді. Араб әліпбиі де белгілі бір дәжере қазақ халқының мәдениетінің одан әрі дамуына, діни сенімінің таралып, нықтап орнығуына орасан зор үлес қосты. Алайда қазіргі кезде жоғарыда Тұңғыш баса атап көрсеткендей латын әліпбиі, заманауи ғылым мен білімнің, әлемді өркениеттің кілті, соның ішінде экономиканың дамуының тірегі саналатын жаңа цифрлы технологиялардың тілі екенін де баса айтуымызға болады.

Келесі тағы бір фактор ретінде тарихы мен шығу тегі ортақ түркі халықтарымен қайта жақындасу, олармен мәдени және рухани тұрғыда қайнар бұлағымызды жалғау қажеттілігімен тығыз байланысты. Бұл ортақ жазу құралы арқылы өзара халықтар арасындағы қарым-қатынастан келіп шығатын дүние. Сонымен қатар латын графикасына өту қазақстандық экономиканың әлемдік бәсекестікке сәйкес дамуына, жаһандану үрдісіне лайықты атсалысуға

жағдай жасайтыны анық. Бастапқы білім беру мекемелерінде егер білім алушы жас бала латын графикасында жаза білсе, сөзсіз ағылшын тілін еркін меңгеретіні анық [5].

Негізінен қазақ тілінде қазір 42 әріптен тұратын өзгертілген кириллица әліпбиі қолданылады. Егер латын әліпбиінде көшетін болса бар болғаны 32 әріп. Кейбір дыбыстар апострофтар арқылы жазылатын болады. Аталмыш өзгеріс толығымен 2025 жылға дейін жүзеге асырылады деп жоспарланып отыр. Жоғарыда айтылғандай латын әліпбиіне өтудің басты артықшылығы цифровизацияға негізделген заманауи технологияны пайдалануды жеңілдетеді. Сонымен қатар латын әліпбиін әлемнің барлық елдерінің шамамен 70 пайызы пайдаланады, бұл оны бүкіл әлем бойынша, әсіресе технология, бизнес, ғылым және білім саласында байланыстың маңызды бөлігіне айналдыратыны сөзсіз.

Келесі тағы да бір маңызды фактор Қазақстан мемлекетінің ұлттық құрамы көпэтносты, сондықтан ұлтаралық татулық мен келісімді сақтау маңызды. Сондықтан қоғамда қазақ тілімен қатар орыс тілінің қатар қолданылуы, орыс тілінің ресми этносаралық тіл болып қалуы латындандыру үрдісіне біршама кедергі келтіретіні сөзсіз.

Тіл саласындағы өзгеріс Қазақстанның Ресей ықпалынан алшақтап, ұлтшылдықты насихаттау әрекеті ретінде де саяси қырынан танылу себептері тағы бар.

2009 жылғы халық санағы бойынша халықтың 62 пайызы ғана қазақ тілін жазбаша және ауызша білді. Халықтың 85 пайызы орыс тілінде еркін сөйлейді. Олай болса, кириллицадан латын әліпбиіне көшу Қазақстанның Кеңес Одағының мұрасынан алшақтап, жеке және бірегей ұлттық бірегейлікті қалыптастыруға бағытталған күш-жігердің айғағы екені анық. Үкіметке латын әліпбиіне көшуге байланысты реформаны іске асыруға атсалысып жүрген тіл маманы Фазылжанова Анар Мұратқызы: «Көп қазақтар кириллицаға негізделген жазуды кеңестік бақылаумен байланыстырады» – дейді. Кеңес Одағы мұрасының салдары бүгінде бүкіл елде қатты сезілсе де, қазақстандық жастардың көпшілігі әліпби ауыстырудан пайда болатын өзгерістерді қабылдауға дайын. Анар Мұратқызының 2016 жылғы зерттеуі 18-25 жас аралығындағы респонденттердің 80 пайызы латын графикасына көшуді қолдайтынын көрсетеді [6].

Әліпбиді ауыстыруды талдауға арналған бірнеше еңбектер мұндай өзгерістің елге әкелетін экономикалық әсеріне көбіне барынша назар аударады. Сандар әр түрлі болғанымен, Қазақстан үкіметі ауысуды енгізу үшін шамамен 664 миллион доллар қажет болады деп есептеді, бұл бюджеттің 90 пайызы елдің білім беру бағдарламаларын жаңаша жаңартуға қажет. 2018 жылы президент Назарбаевтың кеңсесі қазақстандық министрлер мен депутаттарға қоғамдық жиналыстарда немесе сөйлеген сөздерінде қазақша жұмыс істеуді тапсырғаннан кейін қоғамда сынға ұшырады. Кеңес Одағы ыдырағаннан бері Қазақстандағы зиялы қауымдардың көпшілігі ана тілін ұмытып орысша сөйлеуге дағдыланып кеткен [7].

Кез келген ұлттың басты байлығы – ана тілі. Оның шығу тегі қазіргі тіл біліміндегі ең күрделі тақырыптардың бірі болып табылады. Қазақ тілі графикасының тарихы тереңде жатыр. Орталық Азия халқының жазбалары мен қазақ тілінің шығу тегі ерте орта ғасырларда пайда болған. Ғылымда Орхон-Енисей әрпі деген атпен белгілі көне түркі руна жазуы Еуразияда VI-VII ғасырлар мен ерте орта ғасырларда пайда болып, қызмет еткен. 5-15 ғасырлардан бастап түркі тілі территорияның үлкен бөлігінде ұлтаралық қатынас тілі болды. Моңғол хандары Батый мен Мунке тұсында Алтын Ордадағы барлық ресми іс-қағаздар мен моңғол тілінен басқа халықаралық хат-хабарлар түрік тілінде жүргізілді. Ортаазиялық және қазақ рухани және зайырлы мектептері араб графикасын пайдаланды. Бағаналар, карниздер, құрылыс күмбездері мен құрылымдары әдемі ою-өрнекті араб каллиграфиясымен безендірілген. Ғалымдар мен ақындар өз шығармаларын араб тілінде жазып, беттерін сызбалармен безендірді. Шығыстың көрнекті ғұламаларының барлық шығармалары араб және парсы (парсы) тілдерінде жазылған, өйткені бұл тілдер халықаралық деп саналған. Араб графикасы қазіргі Қазақстан аумағында 900 жылға жуық, X-XX ғасырлар аралығында қолданылған [8].

Қазақ тілі әліпбиінің тарихы, негізінен, нақты саяси себептерге байланысты айқындалған. Өткен жылы қазақ әліпбиі тағы да саясаткерлер мен ғалымдардың, қазақстандық және шетелдік БАҚ-тың, академиктер мен қарапайым халықтың қызу талқысына түсті. 1991 жылы Тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен бастап мемлекет басшысы қазақ тілін дамытуға ерекше көңіл бөлді. 2006 жылы Қазақстан халқы Ассамблеясының 12-сессиясында әліпбиді латын графикасына көшіру мәселесін көтерген болатын.

Алты жылдан кейін Назарбаев еліміздің латын әліпбиіне көшуге дайын екенін және қажеттілігін мәлімдеді. 2017 жылы ол «Болашаққа бағдар: қазақстандық бірегейлікті жаңғырту» атты кең ауқымды саяси мақаласын жариялады, онда ол латын әліпбиіне кезең-кезеңімен көшуге назар аударды. Талқылау оның 26 қазандағы қолданыстағы қазақ әліпбиін латын графикасына ауыстыру туралы жарлығымен аяқталды. «Қазақ тілі әліпбиінің кириллицадан латын әліпбиіне көшуін қамтамасыз ету мақсатында латын графикасына негізделген қазақ тілінің қосымша әліпбиін бекіту туралы өкім шығарамын. Қазақстан үкіметі қазақ тілі әліпбиін латын графикасына көшіру жөніндегі ұлттық комиссия құрып, 2025 жылға қарай латын графикасына кезең-кезеңімен көшуді ұйымдастырсын және осы қаулыны іске асыру бойынша өзге де шараларды, оның ішінде ұйымдастырушылық-заңнамалық сипаттағы шараларды қабылдасын» – делінген болатын аталмыш құжатта [9].

Қорытынды

Латын әліпбиінің жаңа нұсқасы қолданушылардың екіұшты реакциясын тудырып, әлеуметтік желілерде қызу талқыланды. Кейбір пайдаланушылар жаңа әліпбиді ұнатпай, нұсқаны одан әрі дамыту керек деген пікір білдірді. Назарбаев 19 ақпанда өзінің алғашқы жарлығына өзгерістер енгізіп, апострофтарды диакритикалық белгілер мен диграфтармен ауыстырды. Ауыстыруды аяқтаудың соңғы мерзімі 2025 жылға дейін деп бекітілді.

Мәжіліс төрағасы Нұрлан Нығматулин қазіргі әлем латын әліпбиінің әлемі деп санайды. Оның пікірінше «Қазақ әліпбиін өзгерту мәселесі кездейсоқ туындаған жоқ. Бұл сұрақты қоғамда кәсіби филологтар да, қоғамдық сарапшылар да көптен бері талқылап келеді. Қазақ тілінің латын графикасына көшуі ғылыми негізделген процесс болып табылады және мұғалімдер мен халықтың әртүрлі топтарын даярлауға, оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендерді әзірлеуге және іс жүргізу мен ақпараттық кеңістікті латын әліпбиіне көшіруге бағытталған өзара байланысты іс-шаралар кешенін қамтиды. Кезеңдердің ешқайсысын елемеуге болмайды. Латын графикасына көшу асығыстық пен ойластырылмаған мәжбүрлеу оқиғаларын қоспағанда, динамикалық түрде жүргізілуі керек» – деді ол.

Біраз адам бұл жобаны жоққа шығарды, алайда кириллицадан бас тарту қазақ тілінің сауаттылығын төмендетеді және орыстілді мектептерді танымал етеді деп мәлімдеді. Басқалары бұл өзгерістер Қазақстандағы орыс тілінің позициясын әлсіретеді деп санайды. Президент бұл көшу орыстілді азаматтардың құқықтарына ешқандай әсер етпейтінін, өйткені кириллицадағы орыс тілін қолдану өзгеріссіз қалатынын атап өтті.

Латын графикасына көшу – уақыт талабы. Дегенмен, біз мұны тікелей байланысқа түскенде ғана түсінеміз. Мәселен, осыдан біраз уақыт бұрын Қазақстан өз оқулықтарын шығара бастады және көп сын айтылды. Дегенмен, тәжірибе көрсеткендей, олар өзекті болып табылады. Барлығы тәжірибені қажет етеді. Бұл біраз уақытты алады. Бәрі өз орнына түсіп, сол латын әліпбиі сәтті жүзеге асады. Кең таралған пікірге қарағанда, түркі тілдері фонетикасының ерекшелігіне байланысты кириллицаға қарағанда латын графикасында органикалық дыбысталады. Қазақ азаматтарының көпшілігі оңды күйде және әліпбидегі жаңа өзгерістерді асыға күтеді. Олар халықтың басым бөлігі латын графикасын қолданатын заманауи әлемде назар аудару үшін көшу маңызды деп санайды.

Әдебиеттер:

- 1 Кадыржанов Р.К. Выбор алфавита – выбор идентичности. Известия НАН РК. Серия общественных наук. – 2009, №5. – С. 97-110
- 2 Датхаев У.М., Саятова А.С. Переход казахского языка на латинский алфавит студенты-медики голосуют «За» [Электронный ресурс]/ режим доступа <https://kaznmu.kz/press/wp-content/uploads/2018/05/.pdf>. (Дата обращения: 11.06.2022)
- 3 Назарбаев Н.А. Рухани жаңғыру, болашаққа бағдар. // Газета «Егемен Қазақстан», 12.04.2017.
- 4 «Қазақ тілі әліпбиін кириллицадан латын графикасына көшіру туралы» № 657 Жарлығы [Электронный ресурс]/ режим доступа: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1700000569>. (Дата обращения: 11.06.2022)
- 5 Нурланова А.Н., Чункурова З.К. Эффективные пути социальной адаптации общества к казахскому алфавиту на основе латинской графики [Электронный ресурс]/ режим доступа: <http://www.sibupk.su/science/research/mconfer2021/3>. (Дата обращения: 11.06.2022)
- 6 Жаңа ұлттық әліпби: Қазақ жазуын жаңғырту (ақпараттық-медиа кеңістіктегі материалдар). 1-кітап. – Алматы, 2017. – 537 б.
- 7 Linguistic Decolonization? Exploring Kazakhstan's Switch from the Cyrillic to Latin Alphabet [Электронный ресурс]/ режим доступа: <https://www.mironline.ca/linguistic-decolonization-exploring-kazakhstan-switch-from-the-cyrillic-to-latin-alphabet/>. (Дата обращения: 11.06.2022)
- 8 Omirgazy D. Kazakh alphabet: past, present and future [Электронный ресурс]/ режим доступа: <https://www.edgekz.com/kazakh-alphabet-past-present-and-future/>. (Дата обращения: 11.06.2022)
- 9 Сыдыкназаров М-А. Латиница в Казахстане: в потоке истории// Mangilik El. Научно-исторический журнал. - № 1 (3) март-апрель 2014. – С. 111-113
- 10 Нигматулин: переход на латиницу касается лишь казахского языка [Электронный ресурс]/ режим доступа: <https://rus.azattyq.org/a/28728209.html> 11 сентября 2017. (Дата обращения: 11.06.2022)

References:

- 1 Kadyrzhhanov R.K. Vybora alfavita – vybor identichnosti. Izvestiya NAN RK. Seriya obshchestvennykh nauk. – 2009, №5. – S. 97-110
- 2 Dathaev U.M., Sayatova A.S. Perekhod kazahskogo yazyka na latinskij alfavit studenty-mediki golosuyut «Za» [Elektronnyj resurs]/ rezhim dostupa: <https://kaznmu.kz/press/wp-content/uploads/2018/05/.pdf>. (Data obrashcheniya: 11.06.2022)
- 3 Nazarbaev N.A. Ruhani zhangyru, bolashakha bagdar. // Gazeta «Egemen Qazaqstan», 12.04.2017.
- 4 «Qazag tili alipbiin kirillicadan latyn grafikasya koshiru turaly» № 657 Zharlyq [Elektronnyj resurs]/ rezhim dostupa: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1700000569>. (Data obrashcheniya: 11.06.2022)
- 5 Nurlanova A.N., Chunkurova Z.K. Effektivnye puti social'noj adaptacii obshchestva k kazahskomu alfavitu na osnove latinskoj grafiki [Elektronnyj resurs]/ rezhim dostupa: <http://www.sibupk.su/science/research/mconfer2021/3>. (Data obrashcheniya: 11.06.2022)
- 6 Zhana ulityq alipbi: Qazaq zhazuyn zhangyrtu (aqparattyq-media kenistiktegi materialdar). 1-kitap. – Almaty, 2017. – 537 b.
- 7 Linguistic Decolonization? Exploring Kazakhstan's Switch from the Cyrillic to Latin Alphabet [Elektronnyj resurs]/ rezhim dostupa: <https://www.mironline.ca/linguistic-decolonization-exploring-kazakhstan-switch-from-the-cyrillic-to-latin-alphabet/>. (Data obrashcheniya: 11.06.2022)
- 8 Omirgazy D. Kazakh alphabet: past, present and future [Elektronnyj resurs]/ rezhim dostupa: <https://www.edgekz.com/kazakh-alphabet-past-present-and-future/>. (Data obrashcheniya: 11.06.2022)
- 9 Sydyknazarov M-A. Latinica v Kazahstane: v potoke istorii// Mangilik El. Nauchno-istoricheskij zhurnal. - № 1 (3) mart-aprel' 2014. – S. 111-113
- 10 Nigmatulin: perekhod na latinicu kasaetsya lish' kazahskogo yazyka [Elektronnyj resurs]/ rezhim dostupa: <https://rus.azattyq.org/a/28728209.html> 11 sentyabrya 2017. (Data obrashcheniya: 11.06.2022)